

گزیده‌ای از

بوستان سعدی

فارسی - انگلیسی

به انتخاب و با مقدمه‌ای از:

دکتر علی خزاعی‌فر

سعدی، مصلح بن عبدالله، - ۹۹۱ ق.

[بوستان - برگزیده، فارسی - انگلیسی]

گزیده‌ای از بوستان سعدی / به انتخاب و با مقدمه‌ای از دکتر علی خزاعی‌فر. - مشهد: شرکت به‌نشر، ۱۳۸۵.

۳۲۰ ص. - (انتشارات آستان قدس رضوی، شرکت به‌نشر ۷۳۸)

شابک: ۳ - ۰۵۵۶ - ۰۲ - ۹۶۴ - ۹۷۸ ISBN 978 - 964 - 02 - 0556 - 3

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

عنوان اصلی: A selection of the: Bustan of Sa'di

۱. شعر فارسی - - قرن ۷ ق. ۲. شعر فارسی - - قرن ۷ ق. - - ترجمه شده به انگلیسی.

۳. شعر انگلیسی - - ترجمه شده از فارسی. الف. خزاعی‌فر، علی، ۱۳۳۸ - ، مصحح.

ب. آستان قدس رضوی، شرکت به‌نشر. ج. عنوان. د. عنوان: بوستان. برگزیده.

فارسی - انگلیسی.

۸ الف ۸۸ ی / PIR ۵۲۰۴ ۸ فا ۱/۳۱

۱۳۸۵

۱۰۶۶۳ - ۸۵ م

کتابخانه ملی ایران

انتشارات آستان قدس رضوی

۷۳۸

گزیده‌ای از بوستان سعدی

به انتخاب و با مقدمه‌ای از: دکتر علی خزاعی‌فر

چاپ اول / ۱۳۸۷

۲۰۰۰ نسخه / وزیری

چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

شابک: ۳ - ۰۵۵۶ - ۰۲ - ۹۶۴ - ۹۷۸

قیمت: ۳۸۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ است.

به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)

دفتر مرکزی: مشهد، ص. پ ۹۱۳۷۵/۴۹۶۹، تلفن ۸۵۱۱۱۳۶-۷، نمابر ۸۵۱۵۵۶۰

دفتر تهران: ۸۸۹۶۰۶۲۰، ۸۸۹۶۲۳۰۱، نمابر ۸۸۹۶۵۹۸۲

آدرس اینترنتی: www.behnashr.com پست الکترونیک: Publishing@behnashr.com

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست عناوین

۱	درباره این ترجمه.....
۶	دیباچه
۱۶	سبب نظم کتاب
۲۲	باب اول، در عدل و تدبیر و رأی
۷۶	باب دوم، احسان.....
۱۱۶	باب سوم، در عشق و مستی و شور.....
۱۴۲	باب چهارم، در تواضع.....
۱۹۲	باب پنجم، در رضا
۲۱۸	باب ششم، در قناعت
۲۳۶	باب هفتم، در عالم تربیت.....
۲۶۴	باب هشتم، در شکر بر عافیت.....
۲۷۸	باب نهم، در توبه و راه صواب.....
۳۰۲	باب دهم، در مناجات و ختم کتاب.....

دربارهٔ این ترجمه

در گذشته عمده‌ی مباحثی که درباره‌ی ترجمه بود، درباره‌ی ترجمه‌ی شعر بود تا نثر، زیرا شعر اهمیت بسیار داشت و بر نثر مقدم بود. به تدریج هرچه نثر اهمیت بیشتری می‌یافت، بحث درباره‌ی ترجمه‌ی شعر نیز از اهمیت کمتری برخوردار می‌شد تا به آنجا که امروزه بحث درباره‌ی روشهای ترجمه عمدتاً درباره‌ی ترجمه‌ی نثر است و مباحث ترجمه‌ی شعر همچون خود شعر به حاشیه رانده شده است. بحثهای کلاسیک درباره‌ی ترجمه معنی به معنی یا لفظ به لفظ شعر کمتر مطرح می‌شود و با وجود آنکه مترجمان بر حسب توانایی خود یا با توجه به میزان ترجمه‌پذیری شعر، روشهای متعددی به کار می‌برند، آنچه امروزه در ترجمه‌ی شعر روش معیار به حساب می‌آید، روش ترجمه‌ی شعر به نثر است. هدف این روش در درجه‌ی اول حفظ معنی شعر است و این هدفی است کم‌وبیش دست‌یافتنی.

در مقایسه‌ی کلی میان دو دیدگاه قدیم و جدید نسبت به شعر، صورت شعر دگرگونیهای بسیار دیده و از اهمیت آن نسبت به معنی کاسته شده تا به آن حد که در نزد عموم شاعران و منتقدان اساس شعر را معنی شعر تشکیل می‌دهد، یعنی شعریت شعر در درجه‌ی اول بسته به معنی آن است نه به صورت آن. بر این اساس در ترجمه‌ی شعر با توجه به اولویت معنی نسبت به صورت، تلاش می‌شود معنی در جریان انتقال تا حد امکان آسیب نبیند. به عبارت دیگر تلاش مترجم برای حفظ جنبه‌هایی از صورت شعر، باعث نمی‌شود معنی مخدوش شود.

رابرت فراست گفته است آنچه در ترجمه شعر از بین می‌رود خود شعر است. این سخن به عنوان دلیلی در اثبات ترجمه‌ناپذیری شعر نقل می‌شود. اما واقعیت این است که این سخن مبتنی بر پیش‌فرضهای نادرستی درباره ترجمه و شعر است. ترجمه کاری مطلق نیست، بلکه نسبی است و آنچه شعریت شعر را می‌سازد، اندیشه آن است و اندیشه را با قید نسیت - و قید اولویت نسبت به صورت شعر - می‌توان در زبانهای مختلف بیان کرد. بدیهی است میزان وابستگی اشعار به فرهنگی که در آن نوشته می‌شوند و لذا میزان ترجمه‌پذیری یا ترجمه‌ناپذیری آنها متفاوت است.

اگرچه صورت شعر به سهولت معنی شعر "ترجمه" نمی‌شود و نسبت به معنی از درجه‌ی اهمیت کمتری برخوردار است، این بدان معنی نیست که مترجم دغدغهی "ترجمه" صورت شعر را به کلی رها می‌کند. ترجمه شعر، خود شعر است و این احساس از خواندن ترجمه شعر باید در خواننده به وجود بیاید. خواننده باید احساس کند که متنی را می‌خواند که نثر نیست یا در اصل شعر بوده است.

از آنجا که ترجمه شعر به شعر فاقد دقت لازم است و به معنی آسیب می‌رساند، مترجمان انگلیسی زبان یا شعر را به نثری شاعرانه ترجمه می‌کنند به نحوی که خواننده ترجمه احساس می‌کند که شعری را می‌خواند و یا اینکه شعر را به شعر بی‌قافیه یا blank verse ترجمه می‌کنند. بدیهی است روش دوم مهارت بیشتری می‌طلبد.

ترجمه و یکنز از بوستان گونه‌ای آزاد از شعر بی قافیه است. این قالب زبانی برای خواننده انگلیسی زبان آشناست، زیرا اکثر اشعار انگلیسی در این قالب بیان شده و لذا ترجمه بوستان در ادامه سنت شعر روایی - حماسی انگلیسی است. وجود برخی کلمات شاعرانه و برخی کلمات منسوخ در ترجمه چنین هویتی به زبان ترجمه می‌دهد. در نتیجه خواننده انگلیسی زبان از خواندن ترجمه این احساس را پیدا می‌کند که متن اصلی شعر بوده است. زبان و یکنز حس شعر بودن ترجمه را می‌رساند و در همین حال که ترجمه بوستان ترجمه‌ای مدرن است، فضای ادبی و زبان کهنه شعر را نیز بازآفرینی می‌کند.

از طرف دیگر و یکنز اگرچه ترجمه را به قالبی متفاوت از قالب متن اصلی ریخته اما بسیار به متن اصلی وفادار بوده است. این وفاداری به اشکال مختلف نمود یافته است: ترجمه همچون متن اصلی زبانی موجز دارد؛ ترکیبات و تعبیرات، تا آن حد که قابل فهم و قابل قبول به نظر برسد، تحت‌اللفظی به انگلیسی برگردانده شده است؛ ترتیب کلمات در ترجمه و در متن اصلی بسیار شبیه یکدیگر است تا آن حد که خواننده انگلیسی زبان از طریق ترجمه با الگوهای اندیشه در زبان فارسی یا در زبان بوستان آشنا می‌شود.

خواننده فارسی زبان ترجمه ممکن است زبان ترجمه را قدری دشوار بیابد زیرا چنانکه

گفته شد مترجم به ضرورت پیروی از سبک شعر بی‌قافیه هم در ترکیب کلمات یعنی در نحو عبارات تغییراتی داده و هم از کلمات شاعرانه یا کلمات منسوخ، عالمانه و دشوار استفاده کرده است. پس ترجمه تا آنجا که به سبک آن مربوط می‌شود به نفع خوانندهٔ انگلیسی‌زبان است و تا آنجا که به محتوا مربوط می‌شود بسیار دقیق و امین است.

آنچه در زبان بوستان بیش از هر چیز توجه و یکنز را جلب کرده، مسأله‌ی "دقت حساب شده" سعدی است. به نظر و یکنز در شعر فارسی هیچ‌کس به اندازه سعدی نتوانسته اطلاعاتی زیاد را با کمترین و دقیق‌ترین لفظ بیان کند و چنانکه و یکنز اظهار می‌دارد، هیچ‌کس نه خواننده، نه منتقد، به اندازه‌ی مترجم قدر چنین ویژگی را نمی‌داند چون هرچه متن اصلی موجزتر و روشن‌تر و دقیق‌تر باشد، و از حشو و ابهام به دور باشد، ترجمه با سهولت و دقت بیشتر صورت می‌گیرد. با وجود اینکه ترجمه و یکنز نیز زبانی کاملاً موجز دارد، با این حال تعداد کلمات انگلیسی عموم ابیات ترجمه از تعداد کلمات متن اصلی بیشتر است.

مشکل و یکنز در درجه‌ی اول درک زبان موجز و پُر اصطلاح و مشحون از الفاظ عربی سعدی است. و یکنز نسخه‌ی فروغی را مبنای کار قرار داده و چنانکه خود می‌گوید جز در موارد معدود به آن نسخه استناد کرده است. اگرچه و یکنز نگفته در درک زبان سعدی چه مشکلاتی داشته و چگونه مشکلات خود را حل می‌کرده، اما در تفسیر ایشان از ابیات بوستان از آنگونه خطاها که در ترجمه برخی شرق‌شناسان ناآشنا به زبان فارسی راه پیدا کرده خبری نیست.

ویکنز هم از اهمیت بوستان آگاه است و هم روشی آگاهانه و منسجم در ترجمه آن به کار برده است. و یکنز گلستان را در مقایسه با بوستان "سطحی‌تر" و "مصنوع" می‌داند و بوستان را "ساده‌تر" و "برخوردار از استحکام بیشتر" و "سنجیده‌تر" می‌یابد. او بوستان را از نظر زبانی یعنی از جهت "به هم آمیختن تنوع، سخن نغز و لطیفه، زیبایی و ایجاز" در ادبیات و عظم منحصر بفرد می‌داند. مقدمه‌ای که و یکنز بر ترجمه نوشته به خوبی بیانگر آگاهی اوست. او با اتکا به تعدادی اصل و به کارگیری استراتژیهای مختلف در حل مشکلات ترجمه حسب مورد کوشیده تا حد امکان اندیشه را دقیق و بی‌کم‌وکاست به انگلیسی منتقل کند و به نثری دست یابد که انگلیسی متعارف نیست و از خصلت‌های شعری برخوردار است. اصول و استراتژیهای را که و یکنز مبنای ترجمه‌ی خود قرار داده به قرار زیر است:

- ۱- مترجم باید تلاش کند هیچ‌یک از جزئیات حائز اهمیت را در ترجمه حذف نکند.
- ۲- مترجم باید آگاه باشد که نباید به ترجمه چیزی بیافزاید. این مطلب مخصوصاً وقتی اهمیت پیدا می‌کند که بدانیم کلمات در هر زبان معانی ضمنی خاص خود را دارد و معادل‌های آنها در زبان دیگر فقط بخشی از آن معانی را دارا می‌باشند.

- ۳- برای کلمات عامیانه و کلمات ادیبانه معادل‌های عامیانه و ادیبانه باید یافت.
- ۴- برای درک و ترجمه درست متن، داشتن دانش زبانی و ادبی برای مترجم کافی نیست. این مطلب به‌خصوص در مورد بوستان صدق می‌کند زیرا سعدی که خود با علوم و فنون بسیاری آشنا بوده در جای جای شعر خود ارجاعاتی به این علوم و فنون داده که طبعاً مترجم باید با آنها آشنا باشد.
- ۵- مترجم کوشیده است تا آنجا که زبان انگلیسی اجازه می‌دهد هر مصرع از شعر بوستان را به مصرعی نظیر ترجمه کند و محتوای هر مصرع یعنی عین سخن موجز و حکیمانه‌ی سعدی را تا حد امکان به انگلیسی انتقال دهد.
- با انتخاب کلماتی ملایم و گوش‌نواز و یا با انتقال روان و طبیعی از مصرعی به مصرعی دیگر مترجم طبعاً نمی‌تواند به این هدف دست یابد، زیرا یا معنی یا صورت شعر سعدی آسیب می‌بیند. البته مترجم کوشیده در پیروی از شیوه‌ی بیان سعدی راه افراط در پیش نگیرد.
- ۶- اگرچه جناس و استعاره‌های غریب در بوستان کمتر از دیگر اشعار فارسی است، با این حال برخی از جناس‌ها و استعاره‌ها را عیناً بازآفرینی کرده، برخی را حذف کرده، به برخی فقط اشاره کرده و برخی دیگر را کامل در پانویس توضیح داده است و در مواردی نیز که جناس یا استعاره قابل ترجمه نبوده در جایی دیگر - به گونه‌ای که طبیعی جلوه کند - آن را جبران کرده است.
- ۷- حفظ قافیه و وزن به از دست رفتن جنبه‌های مهم دیگر شعر می‌انجامد. وزن شعر در فارسی بسیار پیچیده است و برخلاف شعر انگلیسی که به تکیه بستگی دارد، هجایی است. ویکنز بوستان را جز در موارد معدود به شعر بی‌قافیه و ابیات با وزنهای متغیر ترجمه کرده و تنها یک خصلت مشترک بین شعر فارسی و شعر انگلیسی را تا حد امکان در ترجمه حفظ کرده است و آن همگونی مصوت‌ها و تجانس آوایی است. هدف مترجم انتقال این حس به خواننده بوده که متن اصلی شعر بوده، شعری که در سنت شعری متفاوت با سنت شعر انگلیسی نوشته شده است.
- ترجمه‌ی ویکنز از بوستان تنها ترجمه‌ی کامل، مدرن، دقیق و زیبا از بوستان است. داستانها و پندهای اخلاقی سعدی مورد تقلید و استفاده بسیاری از گویندگان غربی از ولتر تا امرسون بوده است. سعدی در قرن نوزدهم آنقدر در اروپا شناخته شده است که سرادوین آرنولد در سال ۱۸۸۸ بخشی از بوستان را در نمایشنامه‌ای می‌گنجاند. لافوتتن داستان *Le songe d'un habitant du Mogol* را براساس داستانی از گلستان می‌نویسد. دیدرو و بالزاک به آثار سعدی اشاراتی دارند و گوته در دیوان غربی - شرقی از سعدی اقتباس کرده است. امرسون شاعر آمریکایی نیز یکی از شعرهایش را خطاب

به سعدی نوشته است. در دوره‌ای که هندوستان تحت استعمار انگلستان بود، بسیاری از مقامات انگلیسی زبان فارسی را که زبان دربار بود از طریق آثار سعدی آموختند. بیشترین ترجمه‌های بوستان در همان دوره در هندوستان صورت گرفت. هانری ماسه در مقاله: *Essai sur le poète Saadi* (Paris, 1919) فهرست جامعی از کلیه‌ی ترجمه‌های بوستان و گلستان به زبانهای اروپایی به‌دست داده است. از آن موقع تاکنون فقط یک ترجمه از بوستان صورت گرفته و آن ترجمه ویکنز است. آثار سعدی نخست در سال ۱۶۳۴ به فرانسه و بیست سال بعد به آلمانی ترجمه شد و اولین ترجمه انگلیسی بوستان نیز گویا از متن فرانسه صورت گرفت. تا آنجا که نگارنده می‌داند، ترجمه‌های انگلیسی بوستان به قرار زیر است:

1. *A Few Flowers from the Garden of Saadi Shirazi*, translations into English verse of portions of the *Bustan*, tr. W. C. Mackinnon, Calcutta, 1877.
2. *The Garden of Fragrance [Bostân]*, tr. G. S. Davie, London, 1882.
3. *The Bustan of Sadi*, tr. A. H. Edwards, London, 1911.
4. *Morals Pointed & Tales Adorned: The Bustan of Sa'di*, tr. G. M. Wickens, Toronto, 1974.

در خاتمه، لازم به ذکر است که در حروف چینی مجدد ترجمه، روش آوانویسی را که نویسنده برای ثبت اعلام فارسی و عربی به کار برده (مثل *Sa'di, Bostân*) کنار گذاشته‌ایم، چون این روش برای مخاطب انگلیسی زبان به کار رفته حال اینکه این نسخه دو زبانه برای مخاطب فارسی زبان تهیه شده است. همچنین یادداشتهایی را که نویسنده در توضیح برخی مفاهیم و اصطلاحات متن آورده حذف کردیم چون بسیاری از این یادداشتهای خواننده فارسی زبان بوستان، توضیح واضح‌تر است و اساساً کتابهای دوزبانه که قرار است در این مجموعه به چاپ برسند بدون تفسیر خواهند بود.

علی خزاعی فر
مشهد مقدس

A Selection of the

Bustan of Sa'di

edited by

Dr. Ali Khazaei far

Table of Contents

Editor's note about this translation	1
Preamble	7
How the book came to be composed	17
Chapter 1: On Justice, Management and Good Judgment	23
Chapter 2: On Beneficence	77
Chapter 3: On Love, Intoxication and Delirium	117
Chapter 4: On Humility	143
Chapter 5: On Acceptance	193
Chapter 6: On Contentment	219
Chapter 7: Concerning the World of Edification	237
Chapter 8: On Gratitude for Good Estate	265
Chapter 9: On Repentance and the Right Course	279
Chapter 10: On Close Communion: In Conclusion	303